

*Гайтан В. В.,
аспірант кафедри філософії
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФАКТОР

Анотація. В статті доводиться, що термін «модернізація» не стає адекватним горизонтом опису інтерпретативно-концептуальних ознак глобалізації. З його осмисленням в контексті транзитології відбулося дуже багато змін. Всі інтерпретатори бачать цей тренд зовсім по-різному, зокрема мегатренд глобалізації розуміється як щось занадто універсальне – як проект, що не здійснюється справді в реальності. Все інше, що вписується в концепт модернізації, також потрапляє в простір «модерніті», тобто, в простір модернізму і взагалі всього того енергійного механізму модерністських технологій, які залежать від Нового часу. Модернізація – це перехід від співтовариства до співтворчості, це ціннісний, раціональний і цілораціональний комплекс, перехід від минулого до теперішнього, це знаходження єдиних вимірів спільного принципу раціональності.

Ключові слова: пострадянський простір, модернізація, соціокультурний потенціал, вестернізація, маркетингізація.

Постановка проблеми. Факт модернізації сучасності і, більше того, визначення «модерну» як загального принципу, який починається в Новому часі, і тієї «сучасності», яка існує зараз в XXI ст. – це ті складні обставини, що свідчать про суть модернізації, яка не може бути визначена лише на підставі тих модернізаційних технологій Нового часу.

Модернізм не завершився, модернізм продовжується, він є незавершеним проектом, за Ю. Габермасом. Наступила ера «постмодернізму», але вона не визначається в просторі втручання в цю еру посткомуністичних країн, як особливої реальності. Вони потрапляють в ситуацію тих країн, що наздоганяють, стають в черзі.

Тут важливим є демаркація традиційного та сучасного. Можна зазначити, що сутність цих контрфрактацій полягає в тому, що ми потрапляємо в досить складну ситуацію – модернізація в просторі країн, які не можуть її сприйняти, сприймається як антиреальність, створює свою етику та естетику, яка в тій чи іншій мірі переутворюється у певний контрфрактаційний комплекс реалій громадянського суспільства. Сутність цього акту полягає в тому, що сам акт трансгресії, переходу або транспозиції в транзитології є надзвичайно спрощеною моделлю. Він не може бути узагальненим для всіх конфігурацій взаємодії Заходу та Сходу.

Про це вже давно всі домовились, але важко визначити ці обставини в концептуальному та теоретичному плані. Отже, йдеться про те, що транзитологія – не є західне моделювання Сходу, вона є лише визначенням тих нормативів, які можуть бути еквівалентними Заходу, але не завжди є можливими для здійснення у тих чи інших країнах. Отже, складність переходу полягає в тому, що сучасність можна безкінечно трансформувати як безмежність часових інтроверсій.

Таким чином, ми бачимо, що самі по собі ці дефініції переходу є надзвичайно неадекватними, а їх соціологічні, культурологічні й інші адекватності є надзвичайно складними. Отже,

відбувається своєрідний пресинг, який свідчить про те, що країни Заходу нав'язують країнам незахідної орієнтації свій тип розвитку, що в тій чи іншій мірі відповідає їхній ідеології. А ті прерогативи, які пов'язуються з цією ідеологією, – лібералізм, індивідуалізм, свобода і ін., – спонукають до певних відповідей або реакцій з боку цих країн. Наскільки це реально і наскільки це можливо, відповідають самі реалії цих контрфрактаційних відносин. Так, можна стверджувати, що реалії Китаю і Японії та інших країн, показали, що вони зберегли свій тип розуміння індивіда, на відміну від індивідуалізму Заходу, зберегли розуміння колективізму, на відміну від західного заперечення цього терміну, і дійсно створили свою контрреакцію на західну експансію ідеології, яка визначилася як своєрідна контрфрактаційна зона.

Аналіз публікацій та досліджень. Проблематиці простору посткомунізму присвячені роботи В. Андрущенко, М. Бахтіна, О. Білого, С. Бистрицького, А. Гілева, Г. Почепцова [1; 2; 3; 4; 5; 6], проте проблемі перетворення практичної ідеології на модернізуючі технології не приділялося достатньої уваги.

Мета статті – визначити соціокультурні детермінанти модернізації соціокультурного потенціалу пострадянських країн.

Виклад основного матеріалу. Модернізація, розвиток не можуть бути лише прозахідними, прогрес не може бути євроцентричним або якимось іншим, він має бути поліцентричним, адже цього не визнають жодна з тих країн, яка намагається здійснити пресинг глобалізації. В. Федотова, Н. Федотова, В. Колпаков визначають дві моделі модернізації – це вестернізація і наздоганяюча модель. «Вестернізація – це процес переходу від традиційних суспільств до сучасних шляхом прямого переносу структур, технологій і образу життя західних суспільств. Слід відмітити вестернізацію як модель модернізації і вестернізацію як частину будь-якої іншої моделі, тобто, включення західних зв'язків завжди необхідне при модернізації. Ініціатором вестернізації стає сам Захід, формою її здійснення була переважно колонізація» [7, с. 100].

Вестернізація є шляхом не лише колонізації, але й щеплення певних норм, моделей, поведінки, діяльності і впровадження тих чи інших дій, нормативів, які дають можливість вижити в тих чи інших умовах. Вестернізація – це не просто комікс або підгонка під ранжир американського ролику, це в більшій мірі переймання цих моделей як моделі життя. Важливо зазначити, що комплекс вестернізації в культурі охоплює не весь системний комплекс взаємодій та культурної інтеграції, але є казуальною парадигмою бачення бажаного результату цих взаємодій. Так, на відміну від відповідальності, а також скрупульозного та професійного відношення до традиції, люди орієнтуються на те, що дає західна культура, тобто культура розважальна. А вона дає можливість задоволення потреб і все те, чого не вистачало культурі посткомуністичного простору.

Здається, що ми знаходимося в стадії мімікрії, коли сама адаптація модернізаційних технологій виглядає як конгломерат нездійснених і здійснених можливостей. Отже, це переводить зі стану модерну в постмодерн, коли будь-яка модерніза-

ція виглядає іронічною. Тут виникають різні модифікаційні моделі, що орієнтовані на здогання, орієнтацію на досягнення тих орієнтирів, які були і є в західному суспільстві. Результатом наздоганяючої модернізації є втрата традиційної культури без утворення нової та сучасної. Такі невдачі у модернізації відбулися саме у 60-ті та 70-ті роки в русі активних зусиль переутворення країн, які звільнилися від колоніальної залежності. Саме вони визначили термін «модернізація» як неадекватний. Замість цього терміну стали використовувати поняття «розвиток».

«Наздоганяюча модель» модернізації складає острови, анклавів сучасного життя у тих країнах, які розвиваються із запізненням. Постмодерністський досвід визначає ці реалії як неадекватні, але які є контраргументами. Якщо в контексті мистецтва і естетики – це достатньо визначені реалії, то в контексті економіки, політології, соціології – це невизначений і достатньо табуований простір. Тут до цих пір зберігається той експансіонізм, який належить добі модерну, тобто Новому часові. Але наскільки західний вимір цивілізації є можливим для інших країн? Звичайно, це питання постало не сьогодні, воно було в 60-ті 70-ті роки, але саме зараз визначилось як критичне в тому розумінні, що сам процес модернізації з'явився критичним навіть для Японії.

Так, Японія, що адаптувала всі можливості виробничих технологій Америки і всі можливості комплексу модернізації, на певному етапі зупинили цю модернізацію, що не стало незрозумілим для Америки і для Заходу. Ми можемо спитати, що буде з Китаєм, але ситуація наближується до тієї ж критичної точки. Тобто, всі можуть сказати, що екстенсивний ріст модернізаційного простору, який відбувається в рамках екстенсивного розвитку капіталістичної економіки, є надлишковим. Виникає проблема створення тих ідентичностей або моделі ідентичності розвитку, яка пропонується тією чи іншою країною. Якщо виклик Заходу, його рішуча впертість щодо зміни конфігурації економіки буття призводить до втрати власного побуту і добробуту, виникає рух опору, який заперечує цю ескалацію.

Тобто, модель, що здоганяє як презентативний механізм, орієнтований на модернізацію в посткомуністичних країнах, пов'язаний з тим, що виклик Заходу тут має свої відповідні реалії. Ці реалії визначаються по-різному. Країни СНД теж приймають наздоганяючу модель, але не вважають її єдиною можливою. Яким шляхом намагається йти Україна? Відразу ж відмітимо – компромісним та спорадично-традиціоналістським.

Отже, виникає проблема глобальної ідентичності. Якщо вестернізація призводить до глобальної втрати ідентичностей як зміни ідентифікації, зміни національної орієнтації не лише економіки, а й культури у цілому, то не всі культури готові до таких трансформацій.

Багато країн не можуть позбутися своєї ідентичності, яка є традиційною і належить саме їхньому культурно-історичному типу розвитку. І тому будь-яка транзитологія виглядає не просто вестернізацією, а утилізацією культурно-історичного потенціалу на західний манер. Можна вважати, що тут виникає один із головних контрфракційних елементів глобалізації. Це перепони соціокультурного виміру. Так, якщо образ демократії, який відбувається під кутом легітимної ідеології і водночас заснованої на підставі лібералізму в країнах, що розвиваються, виглядає нерелевантним, то йому відповідають інші моделі. Так, Японія, яка досить швидко модернізувалася і перейняла багато технологій Заходу, адже зупинилася в своєму розвитку у 90-х роках, свідчить про те, що головним ідеологічним чинником її розвитку є консолідація навколо общини, навколо тієї ко-

лективної спільності, яка є соціокультурною належністю суто традиційного образу життя країни.

Успіх Японії не вписується в концепцію модернізації і трансформерів, трансгресії, яка пов'язана з модернізаційними стратегіями. Успіх Японії зруйнував уявлення соціальної науки про суспільство як гомогенну систему. Отже, в цьому контексті з'являється досить цікава ситуація, коли західний індивідуалізм протистоїть східному колективізму, який визначає свої реалії в традиційних формах, що протистоять традиціоналізму. Сама модель демократії або електоральна демократія виглядає льяльковою та інструментально-організаційною, декоративною.

Модернізація призводить лише до певних модерних інтроверсій, які можна зазначити як етап, який розуміється, як певна мета, межа, що дає можливість визначити інші тенденції. Всі межі визначаються як постмодерністські. Тобто, постмодернізм повернувся до антимодерністських, антипросвітницьких реалій. Антимодерний рух намагається визначити дещо протилежне диктату казуальності, доцільності, цілепокладання. Це протилежне призводить до того хаосу, який не вписується в контекст економічної модернізації, він не вписується в контекст експансії тієї «вісімки» або «сімки», яка намагається нав'язати свої реалії культури іншим країнам.

Виникає досить цікава ситуація. Економічна запізненість розвитку, політична незрілість і відсутність громадянського суспільства є наслідком тих процесів, які визначаються культурно-історичною матрицею цілісності країн пострадянського простору. Тобто, прискорити зріст шляхом західної модернізації тут є недоцільним. Це вже визнали майже всі дослідники, постає проблема, наскільки ця недоцільність є загрозовою з точки зору соціокультурної колонізації, наскільки країни-реципієнти ризикують втратити свою ідентичність.

Проблема стає настільки драматичною, що потребує своєрідного метаантропологічного підходу щодо бачення людини в контексті сучасних планетарних проблем. Можна стверджувати, що ні ЄС, ні США, ніякі інші актори глобалізації не зможуть визначити модель якогось універсального розвитку людини. Вона визначається лише регіональним типом існування тих культур, які існують в тій чи іншій місцевості і тій чи іншій країні. Якщо їм нав'язується та чи інша пропозиція, той чи інший ранжир і режим змін або вестернізації, то ця культура втрачає свою ідентичність і втрачає свої цінності, що пов'язані з національними пріоритетами. Східні країни, адаптувавши технології Заходу, залишили свою ментальність і відібрали найголовніше: сім'ю, працю і особистість.

Постмодерністська концепція розвитку продукує поняття «пост сучасність». Постсучасними виявляються всі ті наявні суспільства, які забезпечили собі стабільність, життєздатність і розвиток на основі абсолютно різних підходів. Якщо, наприклад, люди в країні є неініціативними або навіть нерозумними, не мають трудових навичок, то чи можлива тут модернізація? З точки зору модернізації абсолютно не потрібно міняти цих людей, а лише можливо використовувати такі існуючі їх здібностей, як здатність працювати за низьку плату, терпіння та ін. Так, жінки в Північно-Східній Азії раніше терпляче плели кошики, а потім також терпляче стали паяти діоди і тріоди високоякісних побутових електронних приладів.

Якщо люди вирішили, що здоганяти та переганяти і взагалі жити в контексті екстенсивної методики технологічних процесів є для них не зручним і неадекватним, то вони мусять відкинути цю методологію. Ми бачимо, що теоретично існує і угруповується ціла низка контртеорій, які протистоють рефлексивному простору модернізації або наздоганяючої методології в просторі пострадянських країн. Так виникає інший напрям,

який свідчить про те, що має бути щось протилежне. Це протилежне зветься «постмодернізм», що корелює з посткомуністичним простором. Про це говорять Є. Бистрицький, О. Білий та ін., але сутність полягає в тому, що ця кореляція є суто зовнішньою [28; 29], теоретичною. Так, якщо в 95–98-ті роки вона виглядала відверто романтичною, то зараз вона виглядає занадто бруталною.

Постмодернізм і постмодерний розвиток країн, що розвиваються – це не зовсім ідентичні реальності. Отже, сама констатація множинності демаркацій розвитку в контексті трансформації посткомуністичного простору свідчить про те, що трансформації, які відбуваються в пострадянському просторі, потребують свого особливого визначення і не вписуються в той лінійний простір модернізації, який визначається як західна лінійна схема транспозиції та транзиту цінностей культури.

Що ж є визначником тих цінностей, технологій, які потрібно наздоганяти? Масова культура, інфляція духовних цінностей, втрата своєї власної культури? Ми знаходимося в дивній ситуації переоцінки цінностей і повернення до цінностей архаїчних. Тому модернізм, модернізація стає «пост модернізацією» – це звичайний процес і він нікому не заважає зрозуміти його, як ту ж саму модернізацію, але означену поверненням до витоків.

Це трансавангард в мистецтві, постмодернізм в архітектурі, який повертається до того ж самого авангардного витoku проектної культури Е. Лисицького, К. Малевича та ін. Можна зрозуміти, що стратегія суто західного взірця, концепції наздоганяння і безкінечного змагання в бажанні досягти західного ідеалу залишається марною, бо як експансіоністська концепція вона вже не є актуальною. Сам контекст рефлексивних моделей починає осмислюватися в реаліях політичної антропології, інтегративної політології і культурології у цілому. Визначаються певні мегабренди або типологічні ознаки модернізації.

Відповіддю на глобалізацію був ряд нових модернізаційних теорій, серед них – транзитологія, яка спрощує складне завдання класичної модернізації і звичайно не передбачає завдання постмодернізації. Класична модель транзитології оперує лише параметрами модернізації – демократизацією та маркетизацією [7, с. 307].

Здається, що такий підхід як презентація бінарних опозицій є редуktivним і водночас занадто абстрактним. Його доповнюють, як ми вже бачили, західні теоретики українського походження інституційними вимірами, а також громадянським суспільством, але це не рятує ситуацію. Тобто, сама по собі демократизація і маркетизація є своєрідними маркерами транзитології, в які вписуються всі інші характеристики суспільного життя країни – це певні рейтинги, що дає можливість визначити рейтингову стратифікацію розвитку. Адже головне зазначити, що радикальному лібералізму протистоїть саме традиціоналістська матриця цінностей: колективізм, довіра, радість спільного буття та ін.

Нічого подібного не знає Захід. Колективізм, справедливість, патріотизм залишаються поза матрицею транзитологічних програм, які пропонуються для зміни пострадянського суспільства. Засвоєння демократичних ідей, інститутів незхідними країнами не обов'язково веде до справжньої демократії. Тобто, це надзвичайно складні перетворення, які можна визначити як трансдидентні [2].

Отже, якщо пропорції модернізації та вестернізації є еквівалентами, то ця модель є досить актуальною. На підставі цієї моделі діють Туреччина, Мексика та ін., але ця модель забезпечує ряд досягнень, які ставлять свої проблеми. Так, виникає досить цікава ситуація, якщо рекультуризація, тобто, елемен-

ти вестернізації, заперечення власної культури і звернення до культури донора, в даному випадку Заходу є активним і дієвим фактором, то що залишається власній культурі? Власній культурі залишається лише адаптувати всі впливи цієї культури і намагатися їх здійснити в контексті так званої побутової культури.

Отут ми знаходимо досить цікавий фактор – побутова культура адаптує зовнішні впливи, офіційна культура виголошує ідеологічні нормативи, але економічна ситуація виглядає непередбачуваною. Так, якщо в Китаї вона надзвичайно експресивно розвивається, то в країнах пострадянського простору вона просто деградує. Поруч з модернізацією західні теоретики визначають ще один рух, який називають «макдоналізацією». Це структурно-функціональна парадигма, яка визначає адаптацію основних цільових програм соціальної інтеграції, поєднання культурних зразків, а також висновків західного зразка, які утворюють модернізаційний вплив як певний експрес-продукт.

Отже, та економічна адаптація, яка визначається в контексті супермаркетових локальних оазисів, макдональдсів культурного типу, є досить своєрідним феноменом. Політичний рівень цих програм характеризується саме корпоративними інтересами тих мультинаціональних і міжнародних корпорацій, які здійснюють цю програму, адже мається на увазі економічна ефективність, яка визначає процес і результати, що можна визначити як певні дії з ідеологічно зазначеним контролем на підставі тих чи інших дій.

Сам по собі мультикультурний процес структурної модернізації є надзвичайно драматичним. Він залежить від екстенсивної моделі модернізації, яка в певній мірі є вже застарілою моделлю, бо вона належить до доби Модерну. Проте новітні процеси характеризуються як певна «пост модернізація», яка несе в собі риси зворотної інтеракції і лише вписується в модернізаційні процеси. Ми знаходимося в ситуації того перманентного вибору, де глобалізація не дорівнює модернізації, транзитним процесам, а також макдоналізації. Це широка культурно визначена реальність, яка ще не має свого філософського або економічного визначення, але вона є мультикультурною, презентує поліетнічні, політрансформаційні і полісистемні реальності взаємодії акторів глобалізаційних процесів.

Отже, ситуація складається таким чином, що потрібен системний комплексний аналіз пострадянського простору, який здатний змінити ситуацію, перейти від дихотомії, яка пов'язана з глобалістськими і антиглобалістськими інтерпретаціями і течіями осмислення розвитку країн. Потрібно перейти до тернарних систем, які намагаються усунути дихотомію і ввести проміжний чинник у вигляді трансформації, модернізації як усунення протиріч у маргінальний простір соціальної системи. Важливо прийти до своєрідного плюрального визначення глобалізаційних відносин, коли кожна із країн-акторів актуалізує свою частку глобалізаційного простору взаємодії. Проте ця частка стає системоутворюючою.

Країни, які живуть лише за рахунок сировини, ресурсів і вимушено деградує в контексті співвідношення з іншими країнами, не лише програють, але починають усвідомлювати свою роль в просторі глобалізаційних процесів. Взаємодія відбувається не з позиції сили і не з позиції елітаризму або егалітаризму, де елітарні західні країни та елітаризм вестернізації урівнює всіх в правах шляхом входження в ЄС або в інші політичні конфігурації, а як своєрідна позиція осмислення планетарної долі людства і планетарної відповідальності. Ця відповідальність не може вписуватися ані в контекст глобалізації, ані в контекст будь-яких інтегративних або дезінтегративних конструкцій.

Виникає горизонт, який є ширшим за ситуативні виміри глобалізації або антиглобалізації, ідеологічні або міфологічні та інші прерогативи. Ситуація потребує все більшого і більшого аналізу глобалізаційних проблем в контексті інтеграції та дезінтеграції в рамках поліактивного простору. Плюралізм взаємодії має бути орієнтованим на полівалентність відносин, де системотворчі чинники змінюються. Так, якщо зараз домінують економічні, технологічні та інформаційні чинники, то завтра буде домінувати саме культурно-соціальна сфера. Не дарма про систему послуг точиться так багато розмов, коли йдеться про так зване інформаційне суспільство.

Висновки. Принцип модернізації потребує свого осмислення не в плані змін, які є калкою тих чи інших технологічних систем, не в плані адаптації технологічних, інформаційних та інших досягнень, а в плані осмислення технологій як культуротворчих інтенцій. Не може суспільство жити в екстенсивно розвинутому просторі викачування сировини і безкінечної інтенсифікації технологій. Наступає час рівноваги, гомеостазу, час осмислення самого розвитку, коли потреба інтенсифікації замінюється потребою глобального екрану, глобального бачення перспектив росту, а сам ріст визначається як життєвий цикл, бо будь-яка система має свій початок і кінець. Звернення до витоків обов'язково акумулює саме культурно-історичні витоки, що й відбувається в пострадянському просторі.

Література:

1. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу. – К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСі», 2005. – 498 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
3. Білий О. Новітні метаморфози радянського «ново язю» / О. Білий // Політологія посткомунізму. – К.: Політична думка, 1995. – С. – 86-88.
4. Бистрицький Е. Посткомуністична філософія посткомуністичної доби // Е. Бистрицький // Політологія посткомунізму. – К.: Політична думка, 1995. – С. 13-67.
5. Гилев А. Межэлитные взаимодействия в условиях «цветных революций» / А. Гилев // Вестник Пермского университета. – Серия «Политология». – 2007. – № 2. – С. 109-122.
6. Почепцов Г. Будущее: стратегии, сценарии, коммуникации / Г. Почепцов. – К.: Альтапрес, 2010. – 308 с.
7. Федотова В. Г. Глобальный капитализм: три великих трансформации / В. Г. Федотова, В. А. Колпаков, Н. Н. Федотова. – М.: Культурная революция, 2008. – 608 с.

Гайтан В. В. Модернизация постсоветского пространства как социокультурный фактор

Аннотация. В статье утверждается, что термин «модернизация» не становится адекватным горизонтом описания интерпретативно-концептуальных означающих глобализации. В контексте транзитологии произошло много изменений. Все интерпретаторы видят этот тренд по-разному. Так, мегатренд глобализации понимается как что-то слишком универсальное – как проект, который не осуществляется в реальности. Все, что вписывается в концепт модернизации, также попадает в пространство «модерности», то есть, в пространство модернизма и вообще всего того механизма модернистских технологий, которые зависят от Нового времени. Модернизация – это переход от содружества к сотворчеству, это ценностный, рациональный и целерациональный комплекс перехода от прошлого к нынешнему, это нахождение единственных измерений общего принципа рациональности.

Ключевые слова: постсоветское пространство, модернизация, социокультурный потенциал, вестернизация, маркетингизация.

Gaitan V. Modernization of post soviet space as socio-cultural factor

Summary. In article it is claimed that the term «modernization» doesn't become the adequate horizon of the description interpretive meaning globalizations. In its judgment in the context of a tranzitologiya there were many changes. All interpreters see this trend differently. So, in particular, the megatrend of globalization is understood as something too universal – as the project which isn't carried out in reality. Everything that fits into a modernization concept also gets to «modernity» space that is to space of a modernism and in general all that inertial mechanism of modernist technologies which depend on Modern times. Modernization is a transition from the commonwealth to coauthor ship, it is a valuable, rational and tseleratsionalny complex of transition of the past to present, this finding of the only measurements of the general principle of rationality.

Key words: post soviet space, modernization, social and cultural potential, simplification, marketing.